

Utredning om soldattorpen i Västerplana by

Avskrivet Lena Brodin 2002-09-22

I Västerplana by finnas fyra soldattorp, nämligen till rotarna nr 399, 412, 413 och 414 vid Skaraborgs regemente.

I roten nr 399 deltaga enligt jordeboken följande hemman:
Västerplana Storegården nr 3 för 1 mantal till 23/50, utrote,
d:o Per Törnesgården nr 11 för $\frac{1}{2}$ mantal till 9/50,
utrote, d:o Backen nr 18 för $\frac{1}{4}$ mantal till 1/10, d:o.

Stamroten ligger i Sils socken och är Sil Ågården Nr 10, som deltagar i roten för $\frac{1}{2}$ mantal med 13/50.

I roten nr 412 deltaga följande hemman:
Västerplana Skattegården Nr 1 för 1 mantal till 2/5, stamrote,
d:o Sigfridsgården Nr 5 för $\frac{1}{4}$ mantal till 3/25, utrote,
d:o Stommen nr 6 för 1 mantal till 19/50, utrote.

Dessutom Bulltorp Lilla Nr 13 i Medelplana socken för $\frac{1}{4}$ mantal till 1/10, utrote.

I roten nr 413 deltaga:
Västerplana Stenhuggaregården Nr 4 för $\frac{1}{4}$ mantal till 1/10, utrote,
d:o Jon Andersgården Nr 7 för $\frac{1}{2}$ mantal till 9/50, stamrote,
d:o Per Persgården Nr 8 för $\frac{1}{2}$ mantal till 6/25, utrote,
d:o Nils Persgården Nr 9 för $\frac{1}{2}$ mantal till 6/25, utrote,
d:o Olovsgården nr 17 för $\frac{1}{2}$ mantal, till 6/25, utrote.

I roten nr 414 deltaga:
Västerplana Olovsgården Nr 12 för 1 mantal till 2/5, stamrote,
d:o Måns Persgården Nr 13 för $\frac{3}{4}$ mantal till 17/50, utrote,
d:o Nederste Nolgården Nr 16 för $\frac{1}{2}$ mantantal till 143/50, utrote.

Byns fyra soldattorp äro vid laga skiftet, som fastställdes den 23 juni 1852, utlagda under litt. Q. Torpens inägor äro på kartan åtskilda genom skifteslinjer och betecknade, nr 413 med a, nr 412 med b, nr 414 med c och nr 399 med d. Särskild areal och uppskattning uppgives för varje torp. Torpen torde kunna anses till sina inägor vara lagligen åtskilda genom laga skiftet. Betesmarken är däremot gemensam. Den består dels av fyra ägofigurer intill soldattorpens hems kifte och hustomter, dels av ett skifte i Rydsmarken vid gränsen mot Österplana socken.

Varje torp har erhållit inägor till alldeles samma uppskattningssinnehåll, som det hade före skiftet enligt hävdeförteckningen. Vilka hemman som tillsläppt denna jord, framgår icke omedelbart av handlingarna. Uppenbart är emellertid, att de hemman, som icke tillhöra Västerplana skifteslag och icke haft några ägor inom detta, icke kunnat släppa till jord och följaktligen icke heller ha del i soldattorpen. Det var visserligen regel, att soldattorpet skulle ligga på stamroten, men undantagen från denna regel äro icke sällsynta: ofta nog har torpet tagits av gemensam mark till stamroten och utrotarna, ibland har det kommit att ligga på en utrote eller på mark, som tillhört flera utrotar. Det sistnämnda synes fallet med roten nr 399. Ingenting antyder, att Sil Ågården skulle haft någon jord inom Västerplana by att upplåta till

soldaten. På vad sätt stamroten i Sil lämnat vederlag till utrotarna, för att de upplåtit soldattorp, känner jag icke. I varje fall lär detta vederlag icke ha kunna förläna Sil Ågården någon äganderätt till del i utrotarnas torp. Icke heller torde utroten Bulltorp Lilla nr 14 ha del i torpet till roten nr 412. Visserligen ha ett par hemman i Medelplana by haft utängar inom Västerplana skifteslag, men det står icke i lagaskiftes- eller storskifteshandlingarna, att Bulltorp Lilla skulle vara bland dem.

Huru mycket vart och ett av hemmanen i Västerplana by bidragit till soldattorpens inägor, framgår visserligen icke omedelbart av lagaskifteshandlingarna. Jag har emellertid sökt utröna detta genom en jämförelse mellan kartorna och handlingarna till laga skiftet och det år 1796 den 16 juni fastställda storskiftet. Det har då först gällt att se efter, till vilka hemman den jord hört enligt storskiftet, som i hävdeförteckningen vid laga skiftet är upptagen såsom soldattorpens gemensamma hävdelott. Det har icke varit svårt att på storskifteskartan känna igen de ägofigurer, som soldattorpen innehaft enligt hävdeförteckningen. Bland dessa urskiljas fyra grupper, nämligen:

- 1/figurerna 33 och 34 på lagaskifteskartan
- 2/ figurerna 1678-1688 och 1713-1717
- 3/ figurerna 161, 173 och 174 samt
- 4 figurerna 183 och 184 på samma karta

Gruppen 1/ innehåller i tunnland 12,6 kappland, vid lagas skiftet uppskattade till 37,160 kappland. På kartan och i beskrivningen över storskiftet äro dessa figurer betecknade med a. De tillhöra enligt beskrivningen följande hemman med viss beräknad areal till vart och ett, svarande mot dessa mantal, nämligen Västerplana Överste Nolgården Nr 15 och Västerplana Nederste Nolgården Nr 16 för $\frac{1}{2}$ mantal, Västerplana Jon Andersgården Nr 7 och Västerplana Nils Persgården nr 9 för 1 mantal, Västerplana Per Persgården Nr 8 och Västerplana Torlagården Nr 14 för $\frac{1}{2}$ mantal, Västerplana Stommen Nr 6 för 1 mantal, Västerplana Skattegården nr 1 för 1 mantal, Västerplana Olovsgården Nr 17 för $\frac{1}{2}$ mantal, Västerplana Sigfridsgården Nr 5 för $\frac{1}{4}$ mantal, Västerplana Olovsgården Nr 12 för 1 mantal, Västerplana Stenhuggaregården Nr 4 för $\frac{1}{4}$ mantal samt Västerplana Måns Persgården Nr 13 och Västerplana Backen Nr 18 för $\frac{3}{4}$ mantal. De båda Nolgårdarna, vardera $\frac{1}{2}$ mantal, ha gemensam ägolott. De endast Nedersta Nolgården Nr 16 deltagar i de soldattorpar, som här äro i fråga, är det tydligen detta hemman, som har del i ägofigurer för sitt mantal. Västerplana Torlagården Nr 14 deltagar icke i dessa rotar. Andelen i ägofigurer tillkommer tydligen Västerplana Per Persgården Nr 8 för dess $\frac{1}{2}$ mantal. Den gemensamma ägolotten Västerplana Måns Persgården Nr 13, $\frac{3}{4}$ mantal, och Västerplana Backen Nr 18, $\frac{1}{4}$ mantal, har del i ägofigurer för $\frac{3}{4}$ mantal. Då Västerplana Backen deltagar i roten nr 399 och de andra till denna rote hörande hemmanen icke ha del i dessa ägofigurer, torde man vara berättigad antaga, att det endast är Västerplana Måns Persgården Nr 13 som har del i dessa ägofigurer för sina $\frac{3}{4}$ mantal.

Grupp2/ innehåller 7 tunnland 13,8 kappland, uppskattade till 160,178 kappland. På kartan och i beskrivningen övers storskiftet är denna figurgrupp betecknad med b. Den tillhör enligt beskrivningen över storskiftet samtliga de hemman i Västerplana by, som deltaga i soldattorparna nr 399, 412, 413 och 414, efter vart och ett hemmans mantal. Vad som vid grupp 1/ säges om Västerplana Överste Nolgården nr 15 och Västerplana Torlagården Nr 14, gäller även för denna grupp.

Grupp 3/ innehåller 14,8 kappland, uppskattade till 10,813 kappland. Den återfinnes bland ägor, som vid storskiftet lämnats odelade till Västerplana by. Enligt hävdeförteckningen vid laga skiftet ha byns hemman del i intilliggande, för byn samfällda figurer efter förmedlandemantalet och måste antagas ha del i denna grupp efter samma grund.

Grupp 4/ innehåller 27,8 kappland, uppskattade till 15,425 kappland. Denna figurgrupp har likaledes vid storskiftet lämnats odelad till byn. Enligt hävdeförteckningen vid laga skiftet ha byns hemman del efter oförmedlade mantalet i en ägofigur, som på storskifteskartan har samma numer, som denna grupp, och torde ha del i denna efter samma grund. Vid laga skiftet har det oförmedlade mantalet i två fall nämligen för Västerplana Skedegården nr 10 och Västerplana Måns Persgården nr 13, angivits annorlunda, än enligt jordeboken, för Skedegården till $\frac{1}{4}$ mantal i stället för $\frac{3}{4}$ mantal och för Måns Persgården $\frac{3}{4}$ mantal istället för 1 mantal. Jag har icke funnit någon uppgift om skälet härtill. Beror det på ett misstag, så torde anledning saknas att nu räkna med de felaktiga mantalen.

Om varje grupps uppskattningsinnehåll vid laga skiftet uppdelas efter ovan angivna grund, tillkomma följande ägobelopp i uppskattade kappland de olika hemmanen inom varje soldatrote.

Grupp 1/:

Av roten nr 399 ingenting

Av roten nr 412

Skattegården Nr 1	för 1 mantal	5.505	
Sigridsgården Nr 5	för $\frac{1}{4}$ mantal		1.376
Stommen Nr 6	för 1 mantal	<u>5.505</u>	<u>12.386</u>

Av roten 413

Stenhugaregården Nr 4	för $\frac{1}{4}$ mantal		.1.376
Jon Andersgården Nr 7	för $\frac{1}{2}$ mantal		2.753
Per Persgården Nr 8	för $\frac{1}{2}$ mantal		2.753
Nils Persgården Nr 9	för $\frac{1}{2}$ mantal		2.753
Olovsgården Nr 17	för $\frac{1}{2}$ mantal	<u>2.753</u>	<u>12.387</u>

Av roten 414

Olovsgården Nr 12	för 1 mantal	5.505	
Måns Persgården Nr 13	för $\frac{3}{4}$ mantal	4.129	
Nedersta Nolgården Nr 16	för $\frac{1}{2}$ mantal	<u>2.753</u>	<u>12.387</u>
Summa:	6.3/4 mantal		<u>37.160</u>

Grupp 2/:

Av roten nr 399

Storegården Nr 3	för 1 mantal	19.415	
Per Törnesgården Nr 11	för $\frac{1}{4}$ mantal	4.854	
Backen Nr 18	för $\frac{1}{4}$ mantal	<u>4.854</u>	<u>29.123</u>

Av roten nr 412

Västerplana Skattegården Nr 1	för 1 mantal	19.415	
Västerplana Sigridsgården Nr 5	för $\frac{1}{4}$ mantal	4.854	
Västerplana Stommen Nr 6	för 1 mantal	<u>19.416</u>	<u>43.685</u>

Av roten nr 413

Stenhuggaregården Nr 4	för ¼ mantal	4.854	
Jon Andersgården Nr 7	för ½ mantal	9.707	
Per Persgården Nr 8	för ½ mantal	9.708	
Nils Persgården nr 9	för ½ mantal	9.708	
Olovsgården Nr 17	för ½ mantal	9.708	
Summa:	8.1¼ mantal		160.178

Grupp3/:**Av roten nr 399**

Storegården Nr 3	för 1 mantal	1.030	
Per Törneshgården Nr 11	för ¼ mantal	0.258	
Backen Nr 18	för ¼ mantal	0.258	1.545

Av roten nr 412

Skattegården Nr 1	för 1 mantal	1.030	
Sigfridsgården Nr 5	för ¼ mantal	0.257	
Stommen Nr 6	för 1 mantal	1.030	2.317

Av roten nr 413

Stenhuggaregården nr 4	för ¼ mantal	0.257	
Jon Andersgården Nr 7	för ½ mantal	0.515	
Per Persgården Nr 8	för ½ mantal	0.515	
Nils Persgården Nr 9	för ½ mantal	0.515	
Olovsgården Nr 17	för ½ mantal	0.515	2.317

Av roten nr 414

Olovsgården Nr 12	för 1 mantal	1.030	
Måns Persgården Nr 13	för ¾ mantal	0.772	
Nederste Nolgården nr 16	för ½ mantal	0.515	2.317

Av hemman som icke deltaga i dessa rotar:

Tyskagården Nr 2	för 1 mantal	1.030	
Skedegården Nr 10	för 1/4 mantal	0.257	
Torlagården Nr 14	för ½ mantal	0.515	
Överste Nolgården Nr 15	för ½ mantal	0.515	2.317
Summa:	10½ mantal		10.813

Grupp 4/:**Av roten nr 399**

Storegården Nr 3	för 1 mantal	1.083	
Per Törneshgården Nr 11	för 1 mantal	1083	
Backen Nr 18	för 1/4 mantal	0.271	2.436

Av roten nr 412

Skattegården Nr 1	för 1 mantal	1.083	
Sigridsgården Nr 5	för 1/4 mantal	0.271	
Stommen Nr 6	för 1 mantal	1.083	2.436

Av roten nr 413

Stenhuggaregården Nr 4	för 1 mantal	1.082	
Jon Andersgården Nr 7	för ½ mantal	0.541	
Per Persgården Nr 8	för ½ mantal	0.541	
Nils Persgården Nr 9	för ½ mantal	0.541	
Olovsgården Nr 17	för ½ mantal	0.541	<u>3.247</u>

Av roten nr 414

Olovsgården Nr 12	för 1 mantal	1.083	
Måns Persgården Nr 13	för 1 mantal	1.083	
Nederste Nolgården Nr 16	för 1 mantal	1.083	<u>3.247</u>

Av hemman som icke deltaga i dessa rotar:

Tyskagården Nr 2	för 1 mantal	1.082	
Skedegården Nr 10	för 3/4 mantal	0.812	
Torlagården Nr 14	för 1 mantal	1.082	
Överste Nolgården Nr 15	för 1 mantal	1.083	4.059
Summa:	14.1/4 mantal		<u>15.425</u>

399

Västerplana

Storegården Nr 3

	Gr 2	19.415	
	Gr 3	1.030	
Gr 4	1.083	21.528	

Västerplana

Per Törnesgården Nr 11

	Gr 2	4.854	
	Gr 3	0.258	
Gr 4	1.082	6.194	

Västerplana

Backen Nr 18

	Gr 2	4.854	
	Gr 3	0.258	
Gr 4	0.271	5.382	1: 1,104

412

Västerplana

Skattegården Nr 1

	Gr 1	5.505	
	Gr 2	19.415	
	Gr 3	1.030	
Gr 4	1.083	27.033	

Västerplana

Sigfridsgården Nr 5

	Gr 1	1.376	
	Gr 2	4.854	
	Gr 3	0.257	
Gr 4	0.271	6.758	

Västerplana

Stommen Nr 6

	Gr 1	5.505	
	Gr 2	19.416	

	Gr 3		1.030		
	Gr 4		1.082	27.033	:1:28, 824
413					
Västerplana					
Stenhuggaregården Nr 4		Gr 1		1.376	
	Gr 2		4.854		
	Gr 3		0.257		
	Gr 4		1.082	7.569	
Västerplana					
Jon Andersgården Nr 7		Gr 1	2.753		
		Gr 2	9.707		
		Gr 3	0.515		
	Gr 4		0.541	13.516	
Västerplana					
Per Persgården Nr 8		Gr 1	2.753		
		Gr 2	9.708		
		Gr 3	0.515		
	Gr 4		0.541	13.517	
Västerplana					
Nils Persgården Nr 9		Gr 1	2.753		
		Gr 2	9.708		
		Gr 3	0.515		
	Gr 4		0.541	13.517	
Västerplana					
Olovsgården Nr 17		Gr 1	2.752		
		Gr 2	9.708		
		Gr 3	0.515		
		Gr 4	0.542	13.517	1:29.636
414					
Västerplana					
Olovsgården Nr 12		Gr 1	5.505		
		Gr 2	19.415		
		Gr 3	1.030		
		Gr 4	1.083	27.033	
Västerplana					
Måns Persgården Nr 13		Gr 1	4.129		
		Gr 2	14.562		
		Gr 3	0.772		
		Gr 4	1.082	20.545	
Västerplana					
Ned. Nolgården Nr 16		Gr 1	2.753		
		Gr 2	9.708		
		Gr 3	0.515		
		Gr 4	1.082	14.058	1:29.636
Västerplana					
Tyskagården Nr 2		Gr 3	1.030		
	Gr 4		1.082	2.112	

Västerplana			
Skedegården Nr 10	Gr 3		0.257
	Gr 4	0.812	1.069
Västerplana			
Torlagården	Gr 3		0.515
	Gr 4	1.082	1.597
Västerplana			
Öv.Nolgården Nr 15	Gr 3		0.515
	Gr 4	1.083	1.598
Summa			6.367

Enligt denna beräkning borde de olika soldattorpen vid laga skiftet ha fått:

Nr 399	1: 1.104, vilket istället fått	1:25.963
Nr 412	1:28.824, vilket istället fått	1:23.240
Nr 413	1:29.636, vilket istället fått	1:28.012
Nr 414	1:29.636, vilket istället fått	1:18.361
S:a	6:25.200	6:31.576

Skillnaden 6.376 skulle ha tillkommit de hemman, som inte deltaga i dessa rotar. Soldattorpen ha alltså fått ägor efter en annan grund, än den, jag kunnat härleda ur handlingarna. Någon närmare redogörelse för delningsgrunden vid laga skiftet soldattorpen emellan finnes icke. Det lär därför vara omöjligt att avgöra, om den varit felaktig eller haft fog för sig. Vore man övertygad, att delningen skett efter oriktig grund, så vore det kanske utförbart att genom ett nytt skifte på alla soldattorpen tillsammans återgiva vart och ett hemman, vad det enligt förestående utredning släppt till. Härvid kunde penningersättningar i stor utsträckning komma i fråga. Men om man genom en sådan åtgärd kommer rättvisan närmare, och om ett sådant skifte kunde genomföras utan hinder v det redan fastställda laga skiftet, dessa frågor måste jag för närvarande lämna öppna. Delningsgrunden mellan soldattorpen vid laga skiftet kan ha varit hävd, för vilken ingen närmare redogörelse finnes, och den kan ha uppkommit genom någon jämkning i storskiftet, varvid varje hemman fått sin rätt.

Om alltså den stränga rättvisan i detta fall är svår att fastställa, så vore det i alla händelser enklare att anse vart och ett hemman i byn, som hör till någon av de ifrågavarande soldattorparna, ha del i rotens torp i förhållande till det uppskattade ägobelopp, jag här ovan härlett, eller. om man vill ytterligare förenkla saken – efter sitt förmedlade mantal.

Soldattorpet till roten nr 413 är avsondrat från Västerplana Stenhuggaregården Nr 4, Västerplana Jon Andersgården Nr 7, Västerplana Per Persgården Nr 8, Västerplana Nils Persgården Nr 9 och Västerplana Olovsgården Nr 17, vilket enligt förestående utredning är riktigt, och benämnes i jordregistret Stålarp 1:1. Annorlunda har förfarits med torpet till roten nr 414. Detta är avsondrat från stamroten ensam och infört i jordregistret såsom Västerplana Olovsgården 12:2. Här synes ett misstag vara begånget.

Från vilka hemman soldattorpens betesmark är tagen, därom lämnar delningsbeskrivningen till laga skiftet fullständigt besked. Den uppgiver nämligen för varje skifteslott, hur stort uppskattningsinnehåll denna avstått till soldaternas betesmark, och storleken av varje lotts bidrag står i jämnt förhållande till lottens mantal eller till det.hemmans mantal, som haft att bidra till betesmarken. Så ha ägolotterna Västerplana Storegården 3:2 och 3:3/ ägare friherre Klingspor/ sa,t 3:4

/ägare Viktor Johansson/ avstått till soldaternas betesmark 0.937 uppskattade kappland avrösningsjord var, svarande mot 1/3 mantal, Västerplana Per Törnesgården 11:1 har avstått 0.702 uppskattade kappland, svarande mot ¼ mantal, och Västerplana Backen 18:1, ¼ mantal, och Västerplana Måns Persgården 13:1 ¾ mantal, vilka fått gemensam lott vid laga skiftet, ha tillsammans avstått 2.810 kappland i uppskattning, vilket svarar mot 1 mantal. Utrotarna i roten nr 399 ha alltså bidragit till betesmarken i förhållande till sina mantal. Västerplana Skattegården 1:2, som numera är kluven och tillhör Viktor Johansson och Malkom Johansson, har släppt till betesmark för ½ mantal, Västerplana Skattegården 1:3 och 1:4/Skånska Cementaktiebolaget/ ha avstått jord till betesmarken för vardera ¼ mantal. Västerplana Sigfridsgården 5:2 / dödsbodelägarne efter Lisa Johansson/ och 5:3 / August Johansson/ avstått jord till samma betesmark för vardera 1/8. Västerplana 6:1 har avstått jord till betesmark för 1 mantal. Hemmanet Bulltorp Lilla nr 13 i Medelplana socken har däremot självfallet icke kunna släppa till någon jord inom Västerplana skifteslag och har följaktligen icke del i betesmarken. Västerplana Stenhuggaregården Nr 4 har avstått jord till soldaternas betesmark för ¼ mantal. Västerplana Jon Andersgården 7:1 och Västerplana Nils Persgården 9:1 om vardera ½ mantal ha från sin gemensamma ägolott avstått jord till betesmarken för tillsammans 1 mantal. Västerplana Per Persgården 8:1 och Västerplana Torlagården 14:1 ha likaledes från sin gemensamma ägolott avstått jord till betesmarken för tillsammans 1 mantal. Sistnämnda hemman hör emellertid icke till de rotar, som ha soldattorp i Västerplana by, utan till roten Nr 410, vars stamrote är Medelplana Karlsgården Nr 10 i Medelplana socken. Det är svårt att förstå, varför detta hemman fått bidra till betesmarken. Västerplana Olovsgården 17:1 ½ mantal, som jämte Västerplana Stenhuggaregården 4:1, Västerplana Jon Andersgården 7:1, Västerplana Per Persgården 8:1 och Västerplana Nils Persgården 9:1 tillhör roten nr 413, har icke släppt till betesmark. Inom denna rote förefinnes alltså den oregelbundenheten, att Västerplana Torlagården Nr 14 synes ha fått tillsläppa betesmark istället för Västerplana Olovsgården N 17. Betesmarken för denna rote torde tillhöra avsöndrade lägenheten Stålarp 1:1. Men då lägenheten icke är avsöndrad från Västerplana Torlagården 14:1, kan den icke rätteligen göra anspråk på detta hemmans andel däri. Västerplana Olovsgården 12:1 har avstått jord till betesmarken för 1 mantal, Västerplana Måns Persgården 13:1, såsom tidigare är omnämnt, för ¾ mantal och den gemensamma ägolotten till Västerplana Överste Nolgården 15:1 och Västerplana Nederste Nolgården 16:1 för ½ mantal. 15:1 tillhör emellertid icke någon av de rotar, som ha torp i Västerplana by. Detta hemman bör alltså icke ha lämnat bidrag till torpens betesmark. Vad ägolotten tillskjutit, får därför anses taget av 16:1. Då ha alla hemman i roten nr 414 bidragit till betesmarken i förhållanden till sina mantal. Soldattorpet till denna rote är avsöndrat från stamroten Västerplana Olovsgården 12:1. Till avsöndringen kan följaktligen icke höra utrotarnas andel i betesmarken. Västerplana Tyskagården Nr 2 och Västerplana Skedegården Nr 10 ha icke bidragit till soldaternas betesmark. De tillhöra också soldattorpar, som ha sina stamrotar i andra socknar.

Dungen, Källby den 2 februari 1933
O. Söderpalm
/Distriktslantmätare/.

Vidimeras

Sture Andersson

Evald Pettersson